

השניות האתית של הדיון בהצדקות לאלימות הצבאית בחברה בישראל

פרופ' אמל ג'מאל, בית הספר למדע המדינה, ממשל ויחסים בין-לאומיים, אוניברסיטת תל אביב

אסופת המאמרים **חמושים בלגיטימציה: הצדקות לאלימות הצבאית בחברה הישראלית** בעריכתם של ד"ר עפרה בן ישי ופרופ' יגיל לוי, תורמת מהותית להעלאת המודעות לחשיבות האופן שבו חיילים וחיילות, במהלך שירותם או אחריו, אזרחים ורשויות הצבא מצדיקים את השימוש באלימות צבאית, בעיקר נגד אזרחים לא חמושים. כמיטב המסורת האפיסטמית המכונה "נקודת המבט" (Harding, 2004), מרבית פרקי האסופה מאפשרים חדירה עמוקה ללבטים, למערך השיקולים ולמערכת הערכית שמפעילים חיילים, חיילות ואזרחים בבואם להצדיק את השימוש שהם בפרט, או הצבא בכלל, עושים באלימות צבאית. אסופת המאמרים מציגה את ניסיונם של חיילים וחיילות בהקשרים שונים, כמו גם עוסקת בפרשיות שונות – המשקפות מחלוקות ציבוריות עמוקות ביחס לשימוש לא מוסכם, ואף בניגוד לנהלים הצבאיים – באלימות צבאית. נקודת המבט הסוציולוגית של האסופה מאפשרת הצצה לאופי השיקולים המשפיעים על הלגיטימציה לשימוש באלימות צבאית, ולשינויים המתרחשים במקורות ההצדקה לשימוש כזה בקרב חיילים, חיילות ואזרחים. לצורך הצגת תמונה רחבה של השינויים האלה האסופה שוזרת מחקרים, הכתובים לפי מיטב המסורת האמפירית, יחד עם מחקרים תיאורטיים ופרוגרמטיים בצורה מעניינת ומעמיקה.

האסופה מורכבת משלושה שערים המכילים תשעה מאמרים נוסף על מבוא ואפילוג, ועוסקים מנקודות מבט שונות במה שהעורכים מאפיינים כ"יכולתה של החברה בישראל להתכחש לאלימות הצבאית המופעלת בשמה. האלימות המתבצעת על ידי כוחות מדינתיים ונתפסת כלגיטימית, אך האידיאולוגיה המצדיקה אלימות זו מבקשת להסתיר את המעשה האלים עצמו, ולהסוות את אופיו האלים של האקט הצבאי עצמו" (עמ' 7). עורכי האסופה מבהירים שהיא באה על רקע "השתיקה הציבורית המלווה את האלימות הצבאית" (שם), על אף שלטענתם אלימות זו "היא אלימות מפוקחת" (עמ' 8). אלימות כזו לטענתם "מרוסנת יותר, ועל כך יעידו הקריאות שנשמעות לא אחת בחלקים מן הציבור הישראלי להימנע מקשירת ידיהם של החיילים בהפעלת הכוח, מגבלה שלפי עמדות אלה אף מסכנת את החיילים" (שם).

הנחות יסוד אלה מביאות את עורכי האסופה וכותביה לפענח את הלגיטימציה לאלימות שהיא "מהלך מורכב, בין היתר משום שהלגיטימציה המוקנית לאלימות אינה נתפסת כמנוגדת לשתיקה המלווה את הפעלת האלימות וההכחשה הן חלק ממנגנוני הלגיטימציה של האלימות" (שם). ניגוד זה הוא שהופך את מכלול האסופה לתרומה חשובה ומעניינת במיוחד. לפי זאת, הלגיטימציה משמעה הצדקה מפורשת של הפעלת אלימות ונטורליזציה שלה. העיסוק בתהליך זה נובע בין היתר

מההתייחסות המעטה של המחקר הסוציולוגי בישראל למלחמות וכן לאלימות, במיוחד זו המופעלת על ידי חיילים, אשר "נתפסת כמתגמלת את מבצעה בתגמול אזרחי מטריאלי וסימבולי" (עמ' 10).

האסופה מבוססת על הבחנה בין העיסוק במיליטריזם הישראלי, אשר לדעת העורכים זכה להתייחסות ומפותח יחסית, ובין הלגיטימציה לאלימות. לדעת העורכים "בעוד שהדיון במיליטריזם עוסק בהעדפה התרבותית-פוליטית של השימוש בכוח", לגיטימציה לאלימות "עוסקת באופן שבו תרבות פוליטית מיליטריסטית מיתרגמת, בצורה מפורשת או משתמעת, לתמיכה באלימות או להשלמה עם קיומה" (עמ' 12). המשמעות היא שהעיסוק בלגיטימציה מפנה את אור הזרקורים לתהליכים תרבותיים, כלכליים ומשפטיים, מפורשים ועקיפים, אקטיביים ופסיביים, סטטיים ודינמיים, ובהתנהגות הסופית של החיילים ולא רק באמונות המוטומות שלהם. אלה כוללים דה-הומניזציה של האויב, תהליכי הכחשה של אלימות או נטורליזציה שלה, בצבא ומחוצה לו.

במילים אחרות, העיסוק המחקרי בלגיטימציה לשימוש באלימות צבאית נוגע באינטראקציה שבין הצבא לחברה שבתוכה ובשמה הוא פועל, ומפנה את אור הזרקורים לשאלה כיצד אינטראקציה זו מביאה להצדקת השימוש באלימות בהקשר הישראלי? נקודת המוצא של העורכים, כמו גם של מרבית המחברים והמחברים, היא שבחברה בישראל יש אינטראקציה מיוחדת בין הצבא לחברה ככל המדובר בהצדקת השימוש באלימות צבאית, במיוחד נוכח העובדה שצה"ל אינו מנהל מלחמות קונוונציונליות, ובעיקר מבצע פעולות שיטור בקרב אזרחים בשטחי הגדה המערבית ולעיתים מערכות צבאיות מול רצועת עזה.

ברור שמדובר בפרויקט מחקרי ביקורתי מבורך, מעצם היותו חלוצי בהפניית תשומת הלב למאפייני הדיון הציבורי הדל וצורות הלגיטימציה המומצאות חדשות לבקרים לשימוש באלימות. אף על פי כן, דווקא העיסוק בהצדקות לשימוש באלימות צבאית, והמסקנות העולות מפרקים שונים באסופה, ממחישים את עומק המיליטריזם הישראלי והשתרשותו בתודעה הציבורית, עד כדי אובדן היכולת להביט במציאות מחוצה לצוויי "הקם להורגן, השכם להורגו". זוהי מסקנה המנכיחה את מרכזיות האבחנה הדיכוטומית בין ידיד לאויב בתודעה הציבורית היהודית, והפיכתה לפריזמה האתית הכמעט בלעדית להסתכלות על המציאות, הנתפסת כחריגה, ולכן מוצדק לפעול מולה בצורה חריגה (שמיט, 2005; Agamben, 2003).

אחת התובנות הכלליות העולות מהאסופה היא שהצדקות לשימוש באלימות צבאית, שבאות לידי ביטוי בצורות שונות המתחילות ברמת החייל הבודד ועד הממסד הצבאי והפוליטי, מספקות את העוגן האתי המנקה אותם לא רק מאשמה כלשהי על אלימותם, אלא גם מאחריות למעשיהם. תובנה זו עולה מעומק היחסים הסימביוטיים בין הצבא לחברה היהודית בישראל, ויכולתו של הראשון לנצל את ההון החברתי והסמלי שלו, כדי לשמר את מעמדו כמגן האקסיסטנציאלי הבלעדי של הוויה היהודית ומכאן להביא את עצמו לרמת קדושה בעיני החברה. מכלול המחלוקות העולות בפרקים השונים סביב השימוש באלימות צבאית ולשם מה, ממחישים שלא מוטל ספק חברתי במוסריות הצבא גם כאשר הוא משתמש באלימות צבאית ולשם מה, הפוגעת במרקם החיים האנושי של מיליוני פלסטינים. ההסברים השונים לשימוש באלימות צבאית והמחלוקות המשתקפות מכך, ממחישים

שיש הסכמה רחבת היקף בחברה היהודית בישראל בכל הנוגע ללגיטימיות האלימות הצבאית, גם כאשר היא מופעלת נגד אזרחים לא חמושים. המחקרים המופיעים באסופה ממחישים שתפיסת צדקת הדרך, ללא סייגים משמעותיים על מעשי הצבא, שקועה עמוק בתודעה הציבורית. לנוכח זאת, הצדקות השימוש באלימות צבאית מתורצות באמתלות שונות, שהעיקרית בהן היא מצב המלחמה המתמיד שהחברה בישראל חיה בו.

מבט קרוב יותר בפרקי האסופה ממחיש שלהוציא את הפרק השני, כל פרק בה מתמקד באספקט שונה של ההצדקות שמספקים החיילים, החיילות והצבא עצמו לשימוש שהם עושים באלימות. פרקי האסופה ממחישים שהכותבות והכותבים השונים עמלו רבות על מחקריהם, אספו נתונים, עיבדו אותם והגישו אותם בסטנדרטים גבוהים. המבוא לאסופה והפרק הראשון עוסקים בהמשגת הלגיטימציה לאלימות, ומציגים אבחנה חשובה וראויה לדיון בין העיסוק בלגיטימציה לאלימות – כיצד חברה דנה בשימושים שצבאה עושה באמצעי הכוח הניתנים בידיו, ובין לגיטימציה כאלימות בפני עצמה. מצד אחד, אבחנה זו חשובה במיוחד מכיוון שהיא ממחישה את החשיבות של העיסוק בלגיטימציה לאלימות הצבאית כהודאה בקיומו של השימוש באלימות כסוגיה שאיננה מובנת מאליה, אלא מחייבת דיון שיקבע את אופייה, גבולותיה, הקשרה, הסייגים המוטלים עליה, והשלכותיה. מצד אחר, היא ממחישה שההסתפקות בעיסוק בלגיטימציה לשימוש באלימות צבאית מדחיקה עיסוק לא פחות חשוב בעצם הדיון בלגיטימציה כסוג של מוסרנות, משום שדיון זה מתרחש לאחר הצדקתה על-ידי החברה שבשמה היא מופעלת ומפוקחת.

עורכי הספר ממשיגים את הלגיטימציה כ"תפיסה כללית המקבלת פעולות של ישות (במקרה זה מדינתית) כרצויות וראויות בתוך מערכת מובנית-חברתית של נורמות, סמלים, ערכים ואמונות" (עמ' 23). הלגיטימציה הפוליטית להפעלת אלימות צבאית מוגדרת "כמערכת מובנית חברתית של נורמות, סמלים, ערכים ואמונות המוחזקת על ידי קהילות האזרחים, אשר מקבלת את השימוש הרשמי של המדינה באלימות צבאית (או את איום השימוש בה) כנגד אויב חיצוני כהעדפה אסטרטגית נורמלית, נרחבת ומתמשכת" (עמ' 24). הגדרה זו עומדת ביסוד הדיונים השונים באסופה, להוציא פרק אחד המערער על אופי הגדרה זו, ומסמן את מגבלותיה והשלכותיה הבעייתיות.

מסגור הדיון בלגיטימציה בצורה כזו אינו מונע מכותבי הפרקים השונים להציג הרחבות כאלה ואחרות להמשגה. כמו כן, הפרקים עשירים במחקרים אמפיריים על עצם אופי הדיון הקיים בחברה, בקרב חיילים ואזרחים, בכל הנוגע לגבולות האלימות שהצבא צריך להפעיל בבואו לממש את כוחו במצבי עימות. דווקא רצינות המחקרים והדילמות שהם מעלים, ממחישים את חשיבות ההמשגה העולה במבוא לאסופה. אולם, זו גם עקב אכילס שלהם. העיסוק המגוון בסוגיית הלגיטימציה והצגת ממצאים אמפיריים רבים בנוגע לדיון סביב האלימות הצבאית, במיוחד במצב שבו צה"ל עוסק במשימות שיטור מול אוכלוסייה אזרחית בשטחים או בעימותים צבאיים מול ארגונים פלסטינים חמושים הפועלים בשטח צפוף ומאוכלס ברצועת עזה, ממעיט מחשיבות האלימות המבנית מול העצמת הדיוניות, ולו החלקית בחברה בישראל, על גבולות האלימות וצורות הפיקוח עליה.

על אף שפרקי האסופה לא עוסקים בתאורטיזציה של משימות הצבא, הם ממקמים את סוגיית השימוש באלימות הצבאית מול "יכולתה של החברה בישראל להתכחש לאלימות הצבאית המופעלת בשמה". לטענת עורכי האסופה "האידיאולוגיה המצדיקה אלימות זו כמו מסתירה את המעשה האלים עצמו" (עמ' 7). תהליך הסתרה אידיאולוגי זה הוא ממד חשוב באלימות המבנית, שלא מקבלת תשומת לב מספקת באסופה. מכאן חשיבות הפרק השני, שמספק סוג של אתגר תיאורטי ואנליטי לשאר פרקיה, בשל העובדה שהוא מבקר את ההתמקדות בסוציולוגיה של האלימות וחיפוש דרכי הצדקתה בקרב מבצעייה.

פרק זה ממקד את תשומת הלב בהבחנה החשובה שבין העיסוק בלגיטימציה לאלימות, אשר מתמקדת באלימות הנראית, ובין לגיטימציה כאלימות שמסתירה חלק גדול מהאלימות הקיימת באמצעות בנאליזציה שלה והתעלמות מהאלימות המערכתית והמבנית המוטבעת בעצם מבנה הכוח והמושרשת בתודעת הצבא וחייליו. פרק זה שונה מהפרדיגמה האמפירית השולטת בשאר פרקי האסופה, המתחלקים לשני שערים שונים שהראשון שבהם עוסק במחקר אמפירי סוציולוגי שמטרתו היא לעמוד על האופן שבו מתממש תהליך ניהול הלגיטימציה, והשני מתמקד בתהליכי המיקוח על הלגיטימציה והפרשנויות השונות הניתנות לה.

העיסוק בניהול הלגיטימציה המתמקד בחיילים ועל בסיס ראיונות, מאיר את האופן שבו אירועים אלימים מתוארים ומנומקים בתנאים המבצעיים המקומיים – דבר הממחיש כיצד הלגיטימציה לשימוש באלימות מתפתחת תוך כדי הפעלתה, ואף לעיתים בתום האירועים האלימים. ניהול האלימות באה לידי ביטוי גם באופן שבו חיילות מעניקות לגיטימציה לאלימות כאמצעי להשגת שוויון מגדרי. תפיסה זו, המבוססת על ראיונות עם חיילות, ממחישה עד כמה האלימות מושרשת במבנה הכוח הקיים, ועד כמה הדהימהומניזציה של הפלסטינים היא גורם פסיכולוגי המעלים את תחושת האשם או הבושה של חיילות וחיילים בביצועם פעולות שיטור מול אוכלוסייה אזרחית.

תובנות אלה עולות גם בפרק העוסק באופן שבו הצבא מזמין קהלים שונים בחברה הישראלית להשתתף בהגדרת מושג "הצבא הקטלני". באמצעות ההצבעה על האופן שבו הצבא מוביל תהליך הנרמול של קטלניותו כחלק מרכזי מאפיו, הפרק ממחיש את דומיננטיות הצבא בקיבוע התרבות המיליטריסטית בחברה היהודית בישראל. פרקים נוספים בחלק זה של האסופה ממחישים שהצבא פועל להשתתף הלגיטימציה לאלימות על ערכים צבאיים ונורמות מקצועיות של הצבא. הוא עושה זאת באמצעות עידוד פעילויות התנדבות של חיילים בחברה האזרחית, כחלק מייצור הלגיטימציה החוץ-צבאית ומייצור הלגיטימציה הפנימית. השילוב בין השניים נועד להעמיק את התפיסה האתית של הפעילות ההתנדבותית של החיילים, תוך ביטול האבחנה בין החברה לצבא בתודעה החברתית.

השער העוסק במיקוח על הלגיטימציה מתמקד בשיח הציבורי סביב פרשת אלאור אזריה, כמקרה מבחן להתנהלות משא ומתן בין עמדות שונות בחברה בישראל, על רקע חברתי ופוליטי בכל הקשור ללגיטימיות האלימות הצבאית ולמוסריות הצבא. כמו כן, שער זה עוסק בהתגברות מעורבות הציונות הדתית בצה"ל, ונוכחותו החזקה של הטקסט ההלכתי בהצדקת השימוש באלימות צבאית

נגד הפלסטינים. אפילו האסופה ממחיש שאין הבחנה ברורה בין הפעלת האלימות לייצוגיה והדיבור על אודותיה, כמו גם שאלימות מאורגנת צבאית הם גם אזרחית.

נוכח העושר האמפירי של פרקי האסופה, ניתן להכליל ולומר שהיא תורמת להעלאת המודעות לדינמיות המורכבת הקיימת בחברה בישראל בכל הנוגע למיקומו של הצבא בחברה, לערכיה של החברה, המוטמעים בצבא ולהשלכות הכבירות של השליטה הצבאית בשטחי הגדה המערבית והמצור על עזה ועל הנתק המוסרי (Moral Disengagement), המאפיין חלקים גדולים מהחברה היהודית בישראל. עושר אמפירי זה משולב עם גיוון רב בהמשגות אנליטיות ותובנות תיאורטיות, המזמינים התייחסות מיוחדת להנחות היסוד האפיסטמיות, האונטולוגיות והנורמטיביות ולמשמעויות הפוליטיות והאתיות שלהן.

אין ספק שטוב שחברות אנושיות דנות בסוגיית האלימות, סוגיה, מופעיה, אופני השימוש בה, הצדקותיה והלגיטימציה העומדת מאחוריה. לכן, עצם בחירת הנושא של האסופה הוא תרומה חשובה לתהליך ההארה שמדבר עליו אפלטון במשל המערה. זריית אור על תופעה מסוימת, יש בה כדי להעניק לה חשיבות לא רק מדעית אלא גם חברתית ואתית.

האסופה ממחישה שאלימות היא חלק מהחיים האנושיים. היא אחד האתגרים הקשים ששאבו אנרגיות רבות כדי להתגבר עליה, או לפחות לשלוט בה. תהליכי הפסיפיקציה, שקיבלו צורות שונות החל בכפייה ועד הסכמה, הפכו למרכזיים להבנת התופעה ואתגריה. מנגד, היא הכרחית ולכן מינונה, סוכניה ונגד מי היא מופעלת הפכו לשאלות חשובות בלימודי ההיסטוריה, הפסיכולוגיה הפוליטית והאתיקה. שאלות בנוגע לנסיבות השימוש הלגיטימי באלימות, מינונה וסוכניה, העסיקו הוגים ואנשי מדינה רבים במשך ההיסטוריה, ויילדו דיונים עמוקים ומחלוקות רבות (הובס, 2008; ובר, 1961). העלייה בממדי הדיון הציבורי באלימות, במיוחד האלימות המאורגנת היא אינדיקציה לרמת המודעות למרכזיותה, לסכנותיה, לאופני הפעלתה, למטרותיה ולהשלכותיה על איכות החיים ומשמעותם. יש הטוענים בהקשר זה שאנו חיים בעידן הכי פחות אלים שידעה האנושות. אחרים יטענו במקביל, שאמנם רמת האלימות הלא מאורגנת פחתה בחברות מודרניות, אך עברה התמסדות ונעשתה מבנית ומכאן פחות נראית.

דווקא הדיונים העולים באסופה ממחישים שאין בשינויים במיקומה של האלימות בהוויה המודרנית, כדי להסתיר את חשיבות ההקשר שבו היא מופעלת. יש הבדל משמעותי בין אלימות מבנית ומאורגנת לשימוש בפועל של אלימות מתפרצת, גם כאשר זה ביטוי לשימוש זרועות המדינה במונופול על השימוש הלגיטימי באלימות. כמו כן, יש הבדל משמעותי בין השימוש באלימות מאורגנת לגיטימית, להשכנת שקט פנים-מדינתי ולשימוש בה במצבי מלחמה נגד אויב חיצוני. אף על פי כן, שני סוגי האלימות המאורגנת האלה מומשגים ככאלה הכפופים לרצונם של האזרחים החיים במסגרת המדינה המפעילה אותם. גם אם אין כפיפות ישירה של זרועות הכוח לרצונו של הציבור – מבנה המדינה המודרני מניח כפיפות זו כיסוד ללגיטימיות הפעלת הכוח המאורגן של המדינה. זה לא המצב במדינות לא דמוקרטיות. לגיטימיות הפעלת הכוח המאורגן במדינות כאלה נמחקת לטובת רצונו של השליט הבודד.

יש הבדל בין שני מבני הכוח הקודמים למבנה כוח קולוניאלי. במצבים כאלה לא שליט מקומי ולא רצון ציבורי עומדים מאחורי הפעלת האלימות המאורגנת. במקרים כאלה, דווקא רצונם של האזרחים שהאלימות המאורגנת מופעלת נגדם מושתק לטובת רצונם של אזרחים החיים במדינה הקולוניאלית. במצבים כאלה אין, ולא יכולה להיות אלימות צבאית לגיטימית, גם כאשר יש מעין דיון ציבורי המשרה תחושה שקיימים לבטים מוסריים קנים בקרב מפעילי האלימות ושולחיהם. עצם העיסוק בלגיטימיות השימוש באלימות מאורגנת, גם כאשר הוא בא להסביר את האופן שבו מפעילי האלימות הקולוניאלית מצדיקים לעצמם את השימוש באלימות, מושתת על הנחת יסוד אונטולוגית מטעה.

האסופה איננה מניחה את עצם המבנה הקולוניאלי כנקודת מוצא אונטולוגית לחקר תופעת הלגיטימציה לאלימות צבאית מול אזרחים. אמנם יש התייחסות לסוגיית משימות השיטור של הצבא, אך היא לא נגזרת מהנחת היסוד שמדובר במבנה כוח בלתי לגיטימי, ולכן כל שימוש באלימות במסגרתו איננה יכולה להיות לגיטימית מעצם כך שזרועות הכוח המופעלים אינם מבטאים את רצונם של האזרחים שמופעלת נגדם האלימות המאורגנת. לכן, עצם הדיון בלגיטימציה לשימוש באלימות מאורגנת, במיוחד של זרועות הביטחון, נעשה אף הוא בלתי לגיטימי אם אינו מתמקד באופן שבו עצם ההתדיינות בשימוש באלימות צבאית היא אלימות אפיסטמית, ומטרתה המרכזית לטשטש את הדיון ולייצר תודעה כוזבת המשמרת את מבנה הכוח. העיסוק במאפייני השימוש באלימות, בגבולותיו, במושגיו, במקורותיו, בזהות המשתתפים בו שלא מנקודת מבטם של קורבנות האלימות הצבאית, נעשית חלק מתהליכי הלגיטימציה של שימוש זה באלימות, ומכאן היא מביעה עמדתה אתית עקיפה שמן הראוי שנהיה ערים לקיומה.

הפילוסופיה של נקודת המבט איננה רק טענה אפיסטמולוגית, אלא גם אתית, שאמורה לשקף את יחסם של המתבוננים במציאות למבנה האלימות הדומיננטי ואם ברצונם לשנותו או לשמרו. העיסוק באלימות מנקודת מבטם של מפעילי האלימות היא מעניינת, אך הופכת להשתעשעות של בעלי הכוח במידת המוסריות שלהם, גם כאשר יש להם כוונות טובות, כפי שניתן לראות אצל כותבי האסופה. מפעילי האלימות מעוניינים ויוצאים נשכרים ממחקר, גם אם הוא מעמיק וקצת ביקורתי בעצם הפעלת האלימות, כי עיסוק כזה מוכיח את עצם הליברליות שלו ומאפשר לו להציג את עצמו כמפוקח. במילים אחרות, לא השתקת הדיון אלא עידוד קיומו, בגבולות שקובע מבנה הכוח, הוא חלק ממבנה הכוח הקולוניאלי, אשר משתמש באמצעים שונים כדי לאפשר את שימור הסטטוס-קו.

הדבר נכון במיוחד כאשר שותפים לדיון הציבורי בשימוש באלימות צבאית מנגנונים מדינתיים חוץ-צבאיים, כמו אמצעי התקשורת, האליטות הדומיננטיות, ארגונים אזרחיים, המדינות החברתיות, ועוד. דווקא הימצאותו של שיתוף פעולה בין גופים אזרחיים שונים בהתדיינות סביב הפעלת האלימות הצבאית במציאות קולוניאלית, הופכת אותם לשותפים לנטורליזציה ולגיטימציה של המבנה האלים. במקרים כאלה מצטמצם הדיון לאופני ומידת הפעלת האלימות ולא לעצם לגיטימיות מבנה הכוח האלים.

הדבר חמור שבעתיים כאשר מבנה האלימות יונק מאידיאולוגיה שוביניסטית, המבדילה על רקע גזעי בין סוגים שונים של בני אדם. בהקשר הישראלי מדובר בתפיסת עולם הטומנת בחובה תפיסת בעלות על מקום שבו חיים מיליוני אזרחים שאינם משתייכים לאומה הריבונית. על כן, רתימת השימוש באלימות צבאית לאידיאולוגיה ותפיסת עולם לאומנית, הופכת את מנגנוני האלימות לבלתי לגיטימיים בעליל. בפרפראזה לאמרתו של מישל פוקו, שגזענות היא המטפיזיקה של המוות, ניתן לומר שלאומנות היא המטפיזיקה של השעבוד. לכן, מיקוד תשומת הלב המחקרית במקרים כאלה באופני הצדקת הפעלת האלימות יוצרים עיוות אפיסטמי ומוסרי. אמנם חקר תהליכי הפעלת האלימות רצוי, אך אם הוא לא מאיר את הפנים האלה של מבנה הכוח האלים ומתחקה אחר שורשיו, הוא הופך לחלק איטגרלי ממנגנוני ההצדקה של מבנה הכוח האלים. לכן, כל עיסוק כזה, גם אם הוא בשם כוונות טובות, הופך לדוגמה לפתגם העממי האומר שהדרך לגיהנום רצופה כוונות טובות.

במושגים קונקרטיים אפשר לומר שלא ברור מהמבוא לאסופה או מהפרקים השונים, כיצד "השתיקה הציבורית המלווה את האלימות הצבאית" (עמ' 7) מאפשרת בכל זאת לפרוס מחקרים וממצאים רבים המנכיחים דיון ציבורי? אם קיימת שתיקה או תהליכי השתיקה של דיונים בשימוש באלימות צבאית, כיצד ניתן להניח את קיומו של דיון כנה ואמיתי בלגיטימציה לאלימות? האם טענת המחברות והמחברים ששתיקה והשתקה והיעדר דיון אמיתי בהצדקות לשימוש באלימות מדינתית, נשען על ההנחה שהמדינה היא אלימה וכך לפטור את המתדיינים מאחריות על עצם קיומה? האם כוונתם שאלימות הכרחית במבנה כוח מדינתי?

אולי היה מקום שהעורכים יבהירו שהדיון הוא לא על גבולות האלימות, מאפייניה וצורותיה, אלא על עצם האופן שבו היא מוצדקת. אם זו המטרה – אזי ההגדרה של הלגיטימציה שמובאת באסופה מתעלמת מהעובדה שעצם הלגיטימציה היא חלק מהאלימות, משום שהיא יוצרת מצג שווא של דיון והתלבטויות, אך רק בכאילו. אם זו הטענה – לא ברור למה העורכים מתמקדים באופיו של הדיון הציבורי, כפי שהפרקים השונים ממחישים, במקום להסביר לנו את עצם השתיקה הציבורית המלווה את האלימות הצבאית, במיוחד נוכח מרכזיותה של הפילוסופיה של השתיקה, כפי שהמחיש פילוסוף המוסר עמנואל לוינס (2010).

האם עצם ההתעלמות שלהם מהבהרת נקודה זו, והצגת מנעד רחב של מחקרים אמפיריים על ההצדקות לשימוש באלימות צבאית בקרב חיילים, חיילות ואזרחים, בלי להתייחס לעומק לכך שהדיון בהצדקות אלה מתקיים במבנה כוח קולוניאלי, איננה שתיקה או לפחות חלק מיצירת מצג השווא של מעין דיון ציבורי שהוא לא ממש דיון? האם המשגת הממצאים האמפיריים של הפרקים השונים כהתחמשות אפסטוריות בלגיטימציה, איננה מצביעה על כך שאלימות צבאית נגד אזרחים לא חמושים היא אפרורית בלתי לגיטימית, ולכן איננה יכולה להיות צודקת, גם אם היא משתמשת במושגים של צדק ולגיטימציה?

מקורות

הובס, תומס (2008) לויטן. ירושלים: הוצאת שלם.

ובר, מקס (1961) הפוליטיקה בתורת מקצוע. תל אביב: שוקן.

לוינס, עמנואל (2010) *כוליות ואין סוף: מסה על החיצוניות*. ירושלים: מאגנס.

שמיט, קרל (2005) *תיאולוגיה פוליטית: ארבעה פרקים על תורת הריבונות*. תרגם רן הכהן. תל אביב: ריסלינג.

Agamben, Giorgio (2003), *State of Exception*. Chicago: University of Chicago Press.

Harding, Sandra (2004), *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies*. New York: Routledge.